

І. Ф. Севрюкова

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, 01601, Україна

**ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ
ДОГОВОРІВ**

У статті розглянуто проблему обрання класифікаційних критеріїв для побудови чіткої системи цивільно-правових договорів та дослідження правової природи відповідного цивільно-правового договору. Окрема увага приділяється визначенню місця іпотечного договору в системі цивільно-правових договорів.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, правочин, система цивільно-правових договорів, класифікаційні критерії поділу, іпотечний договір.

Сучасний стан розвитку договірної права висвітлив значну кількість проблем, які стосуються класифікації цивільно-правових договорів та визначення їх правової природи. Обрання відповідних критеріїв класифікації та визначення місця відповідного договору в системі цивільно-правових договорів дозволяє дослідити правову природу даного договору, чітко з'ясувати права та обов'язки його сторін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволив оцінити дискусійність даної проблематики, якій присвятили свої праці відомі вчені: М. І. Брагінський, М. Д. Єгоров, В. В. Луць, С. М. Бервено, Ю. В. Романець та ін.

Мета статті полягає у визначенні найбільш доцільних критеріїв класифікації та систематизації цивільно-правових договорів на сучасному етапі для більш повної характеристики правової природи відповідних договорів.

Дослідження правової природи будь-якого цивільного договору потребує вивчення підстав виокремлення відповідного договору в системі цивільних договорів, які дозволять виявити його співвідношення з тією чи іншою групою цивільних договорів або встановити його самостійність. Такі підстави являють собою певні класифікаційні критерії поділу договорів на види в єдиній системі договірних конструкцій.

Справедливим виглядає висловлення М. І. Брагінського щодо виокремлення певного виду договору і встановлення спеціального режиму для нього. На думку відомого науковця, «кожного разу, коли законодавець виділяє який-небудь тип (вид) договорів і встановлює для нього спеціальний правовий режим, він тим самим створює модель, яка слугує еталоном не лише у разі прийняття нових, а й у разі застосування діючих норм» [6, с. 19].

Безумовно, сутність договору залежить і зумовлюється його специфікою, яку автор називає «спеціальним правовим режимом». Проте, на нашу

думку, специфіку будь-якого договору не можна досліджувати поза межами наявними на сьогодні системи цивільно-правових договорів з певними класифікаційними критеріями їх поділу.

Проведення класифікації договорів у цивільно-правовій доктрині здійснювалось із застосуванням різноманітних критеріїв.

Слід зазначити, що науковці звертають, насамперед, увагу на мету та значення класифікації цивільно-правових договорів. Зокрема, М. Д. Єгоров зазначає: «Для того, щоб правильно орієнтуватися у всій масі багаточисельних та різноманітних договорів, прийнято здійснювати їх поділ на окремі види. В основі такого поділу можуть бути різні категорії, що обираються залежно від цілей, що переслідуються. Поділ договорів на окремі види має не лише теоретичне, а й практичне значення. Він дозволяє учасникам цивільного обороту достатньо легко виявляти і використовувати у своїй діяльності найбільш суттєві властивості договорів, використовувати на практиці такий договір, який більшою мірою відповідає їхнім потребам» [6, с. 19].

В. В. Луць зосереджує увагу на характерних ознаках системи договорів: «Система цивільно-правових договорів як єдина система зі складними взаємозв'язками її елементів характеризується як внутрішньою єдністю, так і диференціацією договірних відносин, що зумовлена особливостями конкретних майнових відносин, опосередкованих договорами» [10, с. 19].

Безумовно, без визначення основних критеріїв поділу договорів не можна, на нашу думку, провести виокремлення конкретного договору і визначити його специфіку, тому що, як було зазначено вище, особливості конкретних майнових відносин втілені саме в диференціації договорів.

«Система договорів, — справедливо вказує сучасний російський цивіліст Ю. В. Романець, — повинна містити чітку відповідь на питання про те, чим обумовлені правові особливості того чи іншого типу (виду) договору і чому він за своєю регламентацією відрізняється від інших договорів. Для вирішення цього завдання, — продовжує автор, — система договорів повинна будуватися на підставі аналізу тих ознак, які зумовлюють правове регулювання» [12, с. 134].

Сучасний український цивіліст С. М. Бервено, у свою чергу, розкриває сутність вибору класифікаційних критеріїв цивільно-правових договорів і підкреслює значення класифікації, що проявляється в її функціях. Автор, зокрема, зазначає, що «основними функціями класифікації цивільно-правових договорів виступають: конститутивно-класифікуюча; системно-стабілізуюча і кваліфікуюча; однозначності та одноманітності, зміст яких полягає а) в можливості виділення основних ознак відповідних договорів, формулюванні загальних положень, які мають відношення до всіх договорів тієї чи іншої групи; б) в наданні договірним правовідносинам шляхом юридичного закріплення суспільних зв'язків суб'єктів договорів рис стабільності і визначеності, створенні зв'язку між усіма різновидами договорів та унеможливленні розташування одного виду договору в різних класифікаційних групах, що забезпечує формування єдиної системи договорів...

(системно-стабілізуюча і кваліфікуюча функція); 3) в сприянні систематизації накопичених знань, забезпеченні належного використання понять і термінів, усуванні двозначності і неоднозначності мови науки (функція однозначності і одноманітності)» [4, с. 40].

Отже, виходячи з доведеної важливості і необхідності класифікації цивільно-правових договорів з метою визначення правового характеру юридичних зв'язків суб'єктів договірних правовідносин, можна зробити наступний висновок. Визначеність місця певного цивільно-правового договору в системі цивільно-правових договорів надасть можливість виявити не лише його специфічні ознаки, а й з'ясувати правову природу відповідної договірної конструкції, особливості прав та обов'язків його сторін, що надасть можливість створити досконалу договірну конструкцію.

Слід зазначити, що на сьогодні підстави (критерії) класифікації застосовуються залежно від способу класифікації (М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, С. М. Бервено, Ю. В. Романець тощо).

«Перший спосіб являє собою дихотомію, або інакше «поділ навпіл». Найбільш важливою для класифікації цивільно-правових договорів є дихотомія, яка спирається на одну з двох підстав: розподіл прав та обов'язків між сторонами (1), наявність зустрічного задоволення (2), момент виникнення договору (3). Використання зазначених підстав дозволяє виокремити три пари договорів: односторонні та двосторонні (1), відплатні та безвідплатні (2), реальні та консенсуальні (3)» [3, с. 308].

Практичне значення можуть мати для визначення правового режиму відповідних договорів і інші види поділу, що здійснюються за правилами дихотомії. Зокрема, це такі види договорів, як основні та додаткові; основні та попередні; речові та зобов'язальні; укладені на користь контрагентів і на користь третіх осіб; мінові та ризикові (алеаторні).

Вважаємо, що цей перелік не можна розглядати як вичерпний, адже існують різні погляди на таку класифікацію і, незважаючи на те, що зазначений перелік є найбільш популярним в цивілістиці і становить на сьогодні основу «дихотомічної» системи, але зустрічаються і інші типи договорів, які також можна класифікувати за принципом дихотомії — абстрактні та каузальні, строкові та умовні, майнові та організаційні, біржові та фідучіарні, основні та додаткові тощо.

У юридичній літературі пропонується додатковий спосіб поділу договорів, який передбачає необхідність виокремлення загальної класифікації, характерної для правочинів, і спеціальної, яка стосується лише для договорів, та застосовується в багатьох посібниках з цивільного права. Його дотримувалися і вчені-цивілісти радянських часів (зокрема, О. О. Красавчиков) [9, с. 134], і сучасні цивілісти М. Д. Єгоров [6, с. 255], В. В. Луць [10, с. 37], М. М. Сібільов [13, с. 47–53].

На нашу думку, даний поділ існує в межах дихотомічного способу і не являє собою окремого способу класифікації, тому вивчення положення конкретного договору в системі цивільних договорів слід було б здійснювати насамперед, застосовуючи звичайні засади дихотомії.

Звертаючи увагу на другий спосіб класифікації, то він засновується на застосуванні різних підстав поділу і можливості виділення безлічі цивільно-правових договорів залежно від різних, але взаємопов'язаних критеріїв. Відтак, будь-який новий вид договору можна втілити до певної класифікаційної групи.

У теорії цивільного права відмінним від дихотомічного критерію вважається критерій універсальний. При цьому використовується одноступенева (одноразова) або багатоступенева класифікація договорів для побудови якої використовують універсальний критерій.

С. М. Бервено підкреслює: «класифікації договорів, що передбачають одноразове (одноступеневе) ділення, будуються за економічним та юридичним критерієм або у поєднанні того та іншого. Багатоступенева класифікація договорів передбачає багаторазове ділення; при цьому на кожному новому рівні повинен бути обраний інший критерій і договори мають відображати особливості попередніх» [4, с. 32].

Втім, на нашу думку, створення різних підстав класифікацій цивільних договорів на сьогодні залишається дискусійним.

У зв'язку з вищенаведеною проблематикою поділу цивільних договорів спробуємо спочатку визначитися з приналежністю, наприклад, іпотечного договору, до відповідної класифікаційної групи, застосовуючи дихотомічний принцип поділу.

За умов застосування такої підстави поділу, як момент виникнення прав та обов'язків сторін за договором, згідно з якою вони поділяються на консенсуальні та реальні, іпотечний договір слід віднести до категорії консенсуальних договорів. Такий висновок можна зробити, виходячи з аналізу положень ст. 3 Закону України «Про іпотеку», в якій вказується, що «взаємні права та обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя за іпотечним договором виникають з моменту його нотаріального посвідчення».

Наскільки безспірним і доцільним виглядає саме такий підхід законодавця? Чи є можливою і доцільною конструкція «реального іпотечного договору»? На нашу думку, даний договір може бути тільки консенсуальним, оскільки основна функція іпотечного договору — забезпечувальна. Права й обов'язки сторін виникають з моменту оформлення їх домовленості за основним зобов'язанням і додатковим, іпотечним. Проміжок у часі може призвести до зловживань з боку боржників.

Другий спосіб класифікації цивільно-правових договорів, як вже було зазначено, завжди був і продовжує залишатися дискусійним у сучасній цивілістиці з приводу застосування критеріїв поділу і взагалі системного підходу.

Розглянемо спочатку підстави одноступеневої класифікації.

Одні вчені пропонували використовувати економічний критерій, тобто класифікацію договорів за економічними ознаками, підкреслюючи, що економічна ознака являє собою першопричину, яка зумовлює правовий результат [2, с. 37], інші наполягали на використанні суто юридичних критеріїв поділу [5, с. 69–70], а треті відзначали, що можна застосовувати

лише комбінований критерій, який поєднує економічні та відповідні юридичні ознаки [7, с. 25].

Виникає питання, чи можна застосувати економічний критерій поділу стосовно іпотечного договору? Дійсно, укладенню іпотечного договору передує суто економічна мета — забезпечення належного виконання основного зобов'язання, як правило, кредитного договору. Як у такому випадку розібратися з економічним критерієм? Слід звернутися, на нашу думку, до економічних досліджень.

Економісти, зокрема, під іпотекою розуміють «заставу нерухомості з метою отримання кредиту в банку чи в небанківській установі» [11, с. 6]. Втім, належне виконання зобов'язання може забезпечуватися за допомогою інших способів — неустойки, поруки, гарантії, притримання, завдатку (ст. ст. ЦК України).

В економічній науці, як правило, при визначенні поняття іпотеки виходять із взаємозв'язку застави нерухомості і кредиту. Зокрема, В. Кудрявцев розглядає іпотеку як «заставу нерухомого майна (землі, будівель тощо) для одержання кредиту». Л. Беліх під іпотекою розуміє «фінансовий інструмент, який полягає у наданні кредиту під заставу нерухомості». В. Кудрявцев розглядає іпотеку як «заставу нерухомого майна (землі, споруд) для одержання кредиту» [11, с. 8].

Таким чином, іпотечний договір, а точніше його правова природа не може бути розглянута з економічної точки зору, адже іпотека як економічна категорія насамперед являє собою взаємозв'язок застави нерухомості і кредиту, тобто іпотечний договір як самостійний інструмент впливу на розвиток відповідних правовідносин до уваги не приймається.

Можна зробити висновок, що економічна мета може бути досягнута різними способами і навіть такий критерій, як «застава нерухомості» не відбиває повністю всіх необхідних аспектів такого явища, як іпотека. Необхідно, таким чином, з метою виділення окремих, характерних рис іпотеки створювати відповідну правову конструкцію, яка відповідала б прагненням учасників економічного обороту — належним чином захищала права як кредитора, так і боржника.

Економічного критерію, на нашу думку, недостатньо для того, щоб повністю відокремити й охарактеризувати іпотечний договір.

Прихильники виділу правового критерію зауважували на необхідності перш за все саме його визначення.

М. В. Гордон, підкреслюючи переваги правового критерію поділу цивільних договорів, зазначав той факт, що «на відміну від економічних критеріїв поділу договорів, правові критерії пов'язують договірні відносини з характеристикою того вольового акту, який вчинили сторони на підставі економічних відносин, що виникли раніше. Правова характеристика визначає особливості відносин після того, як вони пройшли через волю і свідомість людей. Договір характеризується тут вже як акт юридичний. А не як наслідок економічних відносин [5, с. 69–70].

Саме таким чином аргументував М. В. Гордон свій погляд стосовно важливості правового критерію поділу цивільно-правових договорів.

«Тільки правова характеристика договору, як вольового виразу економічних відносин і потреб, може слугувати підставою для визначення суттєвих ознак договору, — підкреслював далі автор, — ось чому слід говорити про правові результати, що з'явилися внаслідок того, що сторони обрали один з доступних їм шляхів вирішення економічного завдання» [5, с. 69–70].

У принципі з вказаною точкою зору слід було б погодитися.

У зв'язку з цим хотілося б підкреслити, що іпотечний договір є правомочинном і являє собою вольовий акт. Сторони даного договору спрямовують свою волю, взаємну та узгоджену, на досягнення певного правового результату. І таким результатом є, на нашу думку, встановлення обтяження права власності боржника на відповідне майно.

Слід звернути увагу на положення чинного законодавства, які регламентують відповідні обтяження права власності. Можна зробити висновок, що правовий критерій застосування правового результату, дійсно, відповідає завданням правильної класифікації. Підтвердженням даного висновку є відповідні норми Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Так, згідно із п. 4 ст. 2 Закону України «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції від 11.02.2010 р. № 1878: «обтяження — заборона розпоряджатися та/або користуватися нерухомим майном, яка встановлена або законом, або актами уповноважених на це органів державної влади, їх посадових осіб або яка виникає на підставі договору».

Правову характеристику іпотечному договору можна надати, лише після завершення дослідження правової природи даного договору, адже в законодавстві його визначення на сьогодні відсутнє. Втім, можна зазначити, що правова конструкція іпотечного договору надає можливість сторонам основного договору забезпечити виконання останнього за допомогою виокремлення з майнової маси, яка належить боржникові, певного майна, що має високу цінність і на яке можна звернути стягнення в разі невиконання чи неналежного виконання основного зобов'язання і деяких обов'язків іпотекодавця у спосіб, який найбільш відповідає інтересам кредитора і обумовлений сторонами.

Втім, зробивши аналіз економічного та юридичного критеріїв поділу, не можна не побачити їх взаємну залежність і вплив економічних потреб на певну правову регламентацію.

Не дивно, що в теорії цивільного права було виявлено взаємопов'язаність цих двох критеріїв і запропоновано їх спільне використання у вигляді так званого комбінованого критерію.

Слід зазначити, що система договорів, яка була запропонована М. В. Гордоном і досліджувалась нами вище, засновувалася тільки на юридичних ознаках, які «відбивають економічну сутність тих суспільних відносин, що лежать в основі відповідних договорів» [5, с. 45]. Тому не зовсім коректним виглядає висловлення деяких фахівців, які стверджують, що М. В. Гордон запровадив комбінований критерій поділу договорів.

Дійсно, комбінований критерій запропонували О. С. Іоффе, І. Овчинніков, у свій час М. І. Брагінський (хоча у своїх теперішніх працях М. І. Брагінський вказує на недоліки цього критерію).

Виникає питання, чи є необхідним застосування комбінованого критерію? Можливо, достатньо застосувати тільки правовий критерій поділу цивільно-правових договорів?

Необхідність застосування комбінованого критерію його прихильники бачать в тому, що економічні та юридичні ознаки необхідно розглядати в їх нерозірваній єдності.

О. С. Іоффе, на нашу думку, найбільш чітко визначив сутність комбінованого критерію. Автор звернув увагу на те, що сторони договору при його виконанні не можуть здійснювати два види дій — економічні (матеріальні) та юридичні. «Одні й ті ж самі дії, що ними здійснюються, мають як економічну, так і юридичну природу» [7, с. 652–653]. В зв'язку з цим автор характеризує поведінку сторін договору як економічну за змістом і юридичну за формою.

За таким критерієм договори поділяються на дев'ять груп: договори з відплатної реалізації майна /1/; з відплатної передачі майна у користування /2/; з безвідплатної передачі майна у власність або користування /3/; з виконання робіт /4/; з надання послуг /5/; з перевезень /6/; з кредиту та розрахунків /7/; із спільної діяльності /8/; зі страхування /9/ [7, с. 38].

Зазначену класифікацію критикували за те, що вона не охоплювала всіх договорів і ми приєднуємося до такої критики. Зокрема, іпотечний договір не можна віднести до жодної з представлених у цій класифікації груп. З цього приводу справедливо виглядає точка зору М. І. Брагінського, який дійшов обґрунтованого висновку, що побудова системи договорів за однією підставою безперспективна [3, с. 32].

Ю. В. Романець справедливо зауважує: «Може бути множинність класифікацій, кожна з яких здійснюється за єдиною підставою. Між тим, наявність декількох нормоутворюючих факторів не породжує хаотичної сукупності норм. Договірне право тому і є системою, що існує чітка «ієрархія» між системними ознаками, між класифікаціями, проведеними на підставі цих ознак і, як наслідок, між обумовленими ними правовими нормами [12, с. 32].

Слід зазначити, що такий спосіб поділу цивільно-правових договорів, як вже зазначалося вище, в цивілістичній літературі називається багатоступеневим. Він був запропонований Є. О. Сухановим і підтриманий багатьма сучасними цивілістами — М. І. Брагінським [3, с. 312], Н. Д. Єгоровим [6, с. 256], Ю. В. Романцем [12, с. 33], С. М. Бервено [4, с. 29] тощо.

Сутність даного поділу полягає в тому, що договори, об'єднані у певні групи, на кожній наступній сходинці відбивають особливості попередніх і, крім цього, характеризуються додатковою специфікою [4, с. 32].

На нашу думку, саме такий спосіб класифікації дозволяє нам побачити повну картину розмаїття договорів, які утворюють єдину договірну систему. Але для систематизації необхідно визначити відповідні елементи системної структури, забезпечити підстави поділу.

В зв'язку з цим, слід було б зупинитися на дослідженні структурних елементів договірної системи і встановити, до якого з них ми можемо віднести договірну конструкцію, що нами досліджується.

Вченими-цивілістами пропонуються такі диференційовані елементи системи договору, як тип, вид договору, підвид.

Деякі з них виділяють такий елемент системи, як рід договору [4, с. 30].

Обґрунтовуючи застосування такої категорії, як рід договору, цивіліст С. М. Бервено стверджує наступне: «Договір є одним з видів правочинів, що робить доцільним застосування категорії роду, покликаної позначити всю сукупність цивільно-правових договорів». Крім зазначеного, автор також звертає увагу на те, що «категорія роду є загальноправовим регулятором, що охоплює всю сукупність договірних відносин, які ґрунтуються на волевиявленні їх учасників» [4, с. 31]. Відтак, можна зробити висновок, що рід договору є категорією, яка загальна для всіх договорів.

На нашу думку, застосування такої категорії, як рід договору, для класифікації цивільних договорів виглядає надто спірним. Вважаємо, що категорія рід договору є базисним критерієм для відмежування виокремлення договору в системі підстав виникнення цивільно-правових відносин. Дану категорію слід використовувати для виявлення відмінностей між категоріями правочин та договір, договірних правовідносин та позадоговірних.

Що стосується дослідження класифікаційних критеріїв договірної системи і визначенні місця конкретного, зокрема іпотечного договору в цій системі, зазначена спірна категорія не надає відповідних можливостей. Це зовсім інша площина дослідження, яка не належить до нашого питання. В зв'язку з цим ми не будемо зосереджувати увагу на такому класифікаційному критерії, як рід договору при визначенні місця іпотечного договору в системі цивільно-правових договорів.

Відомі цивілісти підходили до визначення елементів системи договорів наступним чином.

С. А. Хохлов, зокрема, зосереджуючи увагу на порівнянні категорій тип і вид договору зазначав: «У нормах права закріплені загальні ознаки договірних зобов'язань з виділенням типів та видів договорів. Тип договору можна визначити як сукупність юридичних ознак договору, закріплених в нормах самостійного правового інституту... Різновид договору — сукупність юридичних ознак, які закріплені в нормах, що входять до складу будь-якого інституту договірної права і характеризують специфічні особливості одного з підрозділів у складі договорів певного типу» [14, с. 203–241].

Виникає питання, як у такому випадку визначити тип договору, за яким критерієм слід відносити іпотечний договір до типу чи виду?

Іпотечний договір, насамперед, є підставою виникнення певного забезпечувального правовідношення. Проте іпотека, що виникає на підставі даного договору — не єдиний вид такого забезпечення. У ЦК пе-

редбачені й інші (неустойка, порука, гарантія, завдаток і притримання), при чому їх перелік не є вичерпним. У цьому, на нашу думку, проявляється один із найважливіших принципів договірної права і, взагалі, цивільного — принцип свободи договору, тобто існують різні види забезпечувальних договорів. Зазначена достатня кількість однорідних за своєю спрямованістю договорів дає нам підстави стверджувати, що забезпечувальний договір слід вважати типом договору із всіма, притаманними йому загальними ознаками — акцесорності, обов'язковості писемної форми тощо.

Елементами системи забезпечувальних договорів виступають договори поруки, завдатку, притримання, заставні договори тощо. Заставні договори складають вид забезпечувальних договорів, які являють собою окремих договірний тип. Заставні договори, в свою чергу, не є однорідними і складаються з певних елементів — підвидів.

Таким чином, можна зробити висновок про поліструктурність забезпечувальних договорів, що зумовлює поділ даного типу на види і підвиди.

Іпотечний договір є також і елементом ще однієї договірної системи — заставних договорів. Іпотека — це різновид застави, а, отже, іпотечний договір — підвид заставного договору.

На нашу думку, диференційовані елементи самі по собі не несуть змістовного навантаження, оскільки необхідно встановити підстави поділу договорів на види.

Втім, незважаючи на це, висловлюються справедливі думки, що необхідно спочатку виділити системоутворюючий, тобто основний критерій поділу, від якого відштовхуватися в наступній послідовній класифікації. З цього приводу Ю. В. Романець пояснює і доводить, що саме «спрямованість на отримання певного результату» слід розглядати як основний системний фактор. Всі інші ознаки, на думку автора, як правило, лише уточнюють правове регулювання, що обумовлено спрямованістю [8, с. 45].

Пропозиція встановити такий критерій поділу, як «спрямованість договору», а точніше зобов'язання, була запропонована М. М. Агарковим [1, с. 119] і конкретизована О. О. Красавчиковим [9, с. 120]. Тобто, ця ідея не є новою. Єдине можна сказати, що сучасні автори розглядають цей критерій у межах договірної права і багатоступінчатої класифікації договорів.

Недоліком даної класифікації на сучасному етапі слід вважати, на нашу думку, невелику кількість запропонованих груп договорів, які не охоплюють усього розмаїття договірних зв'язків. Зокрема, О. О. Красавчиков виділяв лише чотири групи зобов'язань — договорів.

Аналогічної точки зору дотримується С. М. Бервено, який доводить у своєму науковому дослідженні, що «наявну систему цивільно-правових договорів найбільш адекватно відображає класифікація за спрямованістю правової мети, яка може мати характер майнового або немайнового інтересу» [4, с. 20].

Відтак, застосування багатоступеневого критерію поділу разом з дихотомічним призводить до того, що, наприклад, іпотечний договір слід було б охарактеризувати як забезпечувальний речовий договір, спрямований на

обтяження права власності на нерухомість, з метою забезпечення належного виконання зобов'язання боржником.

У класифікації на підставі застосування дихотомії — залежно від наявності та відсутності зустрічного матеріального задоволення — іпотечний договір можна віднести до відплатних договорів. Обов'язку іпотекодавця передати річ в іпотеку кореспондує обов'язок іпотекодержателя надати кредитні кошти, що можна вважати наданням матеріального зустрічного задоволення. Обов'язок іпотекодержателя надати кредитні кошти супроводжується його правом на можливість одержання відсотків за кредитом і матеріального задоволення з вартості речі в майбутньому за певних умов. Тобто кожна із сторін даного договору укладає його з розрахунку одержати відповідні матеріальні блага. Однією з основних характеристик відплатного договору є його ціна. Вона відповідає вартості заставленого майна.

Залежно від співвідношення прав та обов'язків сторін даний договір слід віднести до взаємних, адже кожна із сторін договору має взаємні права та обов'язки. Права і обов'язки сторін за договором іпотеки передбачаються в ст.ст. 8–10 Закону України «Про іпотеку», але нечітко без виокремлення і співставлення. Пропонуємо виділити права і обов'язки сторін іпотечного договору в окрему статтю даного Закону.

Дихотомічний поділ відплатних договорів на мінові та ризикові (алеаторні) дає можливість охарактеризувати даний договір як ризиковий (алеаторний). Найбільший ризик — ризик втрати права власності на майно несе іпотекодавець, який заздалегідь не знає, виконає він зобов'язання, забезпечене іпотекою, чи ні. Особливо це стає актуальним в умовах сучасної економічної кризи. Втім, ризик певних втрат несе і кредитор, оскільки спрогнозувати відповідну вартість майна на момент звернення стягнення і можливість задоволення своїх вимог у повному обсязі не видається абсолютним і досяжним при нестабільному розвитку економічних відносин.

Таким чином, роблячи підсумки наведеної вище дискусії, можна дійти таких висновків. Найбільш досконалою слід вважати багатоступеневу класифікацію договорів. Втім, її застосування необхідно доповнювати дихотомічними критеріями поділу. Саме такий підхід надасть можливість найбільш повно дослідити певний вид договору і визначити його місце в системі цивільно-правових договорів.

Література

1. Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву: В 2 т. / Агарков М. М. — М. : ЮрИнфо. — Т. 1. — 490 с.
2. Аскназий С. И. Гражданское и административное право в социалистической системе производства / Аскназий С. И. — М.: Знание, 1951. — 512 с.
3. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право: Общие положения / Брагинский М. И., Витрянский В. В. — М.: Статут, 1998. — 682 с.
4. Бервено С. М. Проблеми договірної права України: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Бервено С. М. — К., 2006. — 40 с.

5. Гордон М. В. Система договоров в советском гражданском праве / Гордон М. В. // Ученые записки Харьковского юридического института. — 1954. — Вып. 5. — С. 69–70.
6. Гражданское право. Учебник: В 3 т. Т. 1. / [Егоров Н. Д., Елисеев И. В., Иванов А. А. и др.]; отв.ред. Сергеев А. П., Толстой Ю. К. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. — 776 с.
7. Иоффе О. С. Обязательственное право / Иоффе О. С. — М.: Госюриздат, 1975. — 872 с.
8. Романец Ю. В. Система договоров в Гражданском праве России / Романец Ю. В. — М.: Юристь, 2001. — 496 с.
9. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / Красавчиков О. А. — М.: Госюриздат, 1958. — 182 с.
10. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності / Луць В. В. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 560 с.
11. Любунь О. С. Ипотечный рынок: Пidrучник / Любунь О. С., Кіреєв О. І., Денисенко М. П. — К.: Атіка, 2006. — 448 с.
12. Романец Ю. В. Система договоров в Гражданском праве России / Романец Ю. В. — М.: Юристь, 2001. — 496 с.
13. Сібільов М. М. Цивільно-правовий договір у механізмі правового регулювання у сфері приватного права / Сібільов М. М. // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — Вип. 58. — С. 47–53.
14. Хохлов С. А. Техника договорной работы // Антология уральской цивилистики 1925–1989: Сборник статей / Хохлов С. А. — М.: Статут, 2001. — 431 с.

И. Ф. Севрюкова

Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины
ул. Трехсвятительская, 4, Киев, 01601, Украина

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ КЛАССИФИКАЦИИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ ДОГОВОРОВ

Резюме

В статье рассматривается проблема выбора классификационных критериев для построения четкой системы гражданско-правовых договоров и исследования правовой природы соответствующего гражданско-правового договора. На примере ипотечного договора доказывается теория комплексного подхода к применению одновременно нескольких классификационных критериев.

Ключевые слова: гражданско-правовой договор, сделка, система гражданско-правовых договоров, классификационные критерии деления, ипотечный договор.

I. F. Sevrjukova

V. M. Koretsky Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Triokhsviatytelska, 4, Kiev, 01601, Ukraine

SOME PROBLEMS OF CLASSIFICATION OF CIVIL-LAW CONTRACTS

Summary

The problem of selection of classification criteria for building a clear system of civil contracts and research of the legal nature of these civil contract are examined in the article. On the example of a mortgage agreement the theory of an integrated approach to the use of simultaneous multiple classification criteria is proved.

Key words: civil contract, transaction, the system of civil contracts, classification criteria of division, mortgage agreement.